

Angol jóslat Thököly királyságáról

Az 1683. évi Bécs elleni török támadás sikeres visszaverését a korabeli publicisztika kiadványok sokaságával örökítette meg.¹ A hadi események részletes leírásától, városmet-szetek, csatáképek kíséretében megjelent tudósításokon át, számos szépirodalmi jellegű írás foglalkozik a kereszténység győzelmének tekintett ütközettel. Az Országos Széchényi Könyvtár röplapgyűjteményében található a következő kiadvány:

Neue // Türckische Badstube, // was sich mit Ihrer Römischen Käyserlichen // Majestätischen Kriegas-Volck wider den Türcken, und // dessen Feld und Kriegas-Heer vor Ofen zugetragen. [H.é.n. 1683.] 4° [2] lev.²

A Buda alatti harcokra adaptált, tehát feltehetően 1683 októbere, Kara Musztafa budai pasa veresége utáni harcokról szóló verszet címéből sejthető, hogy a kiadványnak előzménye is lehetett. A „Neue Türckische Badstube” arra utal, hogy második kiadásról, átdolgozásról lehet szó. Az eredeti kiadást a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek magyar szempontból is rendkívül gazdag gyűjteményében sikerült megtalálni a következő cím alatt:

Türckische vor Wien gehaltene Badestube // Die von Ihrer Käyserl. Majestät, König aus Polen, Chur- // Fürsten auss Bähern und Sachsen und andern hohen Rechts-Ständen, vor Wien // wolzubereitete Türckische Badestube 1683. [H.é.n.] 2° [1] lev.³

A két nyomtatvány összevetésekor megállapítható, hogy a Budára alkalmazott változat néhány módosítással, sorrendi cserével szó szerint követi az eredetit, viszont éppen a magyar vonatkozások hiányoznak belőle. Számunkra tehát a Wolfenbüttelben található bécsi kiadvány az érdekesebb.

Az egyleveles nyomtatvány felső egyharmadát öt kis képből álló rézmetszet foglalja el. A bal felső négyzetben csatajelenet perspektivikus képe látható, előtte üres mezőben két üres trónszék. A bal alsó kockában koronás király nemeseket fogad. A középső kép fürdőházi jelenetet ábrázol, derékig meztelen (de részben koronát viselő) alakok egymást öntözik, köpölyözik, kádban ülnek, stb. A jelenetet rács mögül szemléli valaki. A jobb felső négyzetben ismét a király látható páncélos pátézekkel. Az utolsó kockában több koronás (köztük egy néger) és franciásan öltözött kalapos alak áll. Valamennyi személy meg van számozva, ám a számozásban elkövetett hiba miatt a szöveg és az ábra nem azonosítható egyértelműen.

A nyomtatvány kétharmadát verses párbeszéd foglalja el. A képen látható megszámozott személyek beszélgetnek egymással a következő sorrendben: König in Pohlen, Türckische Käyser, Chur-Bähern, Gross-Vezier, Chur-Sachsen, Gross-Vezier, Hertzog von Lotthringen, Gross-Vezier, Fürst von Waldeck, Gross-Vezier, Marggraf von Baden, Gross-Vezier, Hertzog zu Sachsen, Hertzog von Württemberg, Sultan Achmet, Fürst von Waldeck, Sultan Agmet, Hertzog von Croy, Sultan Achmet, Gefangener Serin, König in Polen, Fürst Lubomirsky, König auss Persien, König von Habessinia, Hertzog von Croya, Die Morgenländische Könige, Stadt Wienn, Graf Emerich Teköly. Az allegorikus párbeszéd, amelynek lényege, hogy a török szereplők panaszkodnak a bécsi fürdő forrósága elviselhetetlen kínjai miatt, a keresztény hercegek és királyok pedig örvendeznek a török megérdemelt büntetésén, egyértelműen a török sereg bécsi vereségére utal. A budai harcokra alkalmazott későbbi nyomtatvány felcseréli a 16–27-ig számozott személyek (Waldeck hercegtől Bécs városának megtestesítőjéig felsoroltak) megszólalási rendjét és elhagyja Zrínyit, Thökölyt, az abesszin és a napkeleti királyokat.

¹ STURMINGER, O., *Bibliographie und Ikonographie der Türkenbelagerung Wiens 1529 und 1683.* Graz — Köln 1955.

² OSZK Röpl. 779.

³ Wolfenbüttel, HAB 31 QuN (7). A kiadvány sem Hubay Ilona röplapbibliográfiájában, sem Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteményében nem szerepel. Nem ismeri Sturminger idézett bibliográfiája sem. Sturmingernél a 690–697. sz. tételek alatt szerepelnek hasonló című nyomtatványok, azonban valamennyi többlapos, negyedréti alakú kiadvány.

Az egyleveles nyomtatvány két magyar szereplője Zrínyi és Thököly. Zrínyi, aki a 20. számot viseli, a furdőjelenet rács mögötti szemlélője, minden bizonnyal Zrínyi János, „akire ráfogták a németek, csak azért ment el a császárral, hogy sógorának, Thököly Imrének, kinél vala a nénye, a császár titkos dolgait megírná, és hogy a császárt a hintájában meg akarta lövöldözni, mert történet szerint a puskája a tokjában esült vala. Megfogák nyavalyást és Tyrolisben vivék, majd tizenöt esztendeig egyedül, egy sötét házban tarták, nem volt senkinek szabad hozzája menni, egy kis lyukon adtak száraz kenyeret s vizet be napjában, természet munkáját is abban a házban kellett végezni”.⁴ A Cserei Mihály szavaival jellemzett Zrínyi a Habsburg-párti röplapon megbánást tanúsító szavakat mond:

Wen mir der Käyser wolt vergeben
Was übels ich an Ihm gethan
Ich wohl hinfort mein gantzes Leben
Zu seinen Ehren wenden an.

A nyomtatvány császár-párti szerzője Thökölyt is megszegényíti. A török által fejedelmnek nyilvánított Thököly elátkozza a neki koronát ígérő angol jós nyomdászt és prófétát.

Ich bin sehr schlecht daran, mein Volck weiss fast kein Lager
Es hat gelogen sehr des Englischer Wahrsager
Dass ich solt König seyn; der Drucker und Prophet
Der dieses Aussgesprengt, mit Schimpf und Schand bestehe.

A kutatói szerencse és a wolfenbütteli gyűjtemény hungarica-anyagának szisztematikus feltárása ezúttal is sikerrel kecsegtetett. Az 1664. évi magyarországi üstökösök külföldi visszhangját nyomozva került a kezünkbe egy jóslatokat összegyűjtő kolligátumkötet, amelynek második darabja bizonyos John Thilord jóvendölését tartalmazza:

Englischer // Wahrsager, // Welchen // Johann Thilord, ein Prediger zu Chessen in Engelland Anno 1679 // gefertigt, // und // Von Anno 1680. biss 1692. // gestellet, // Jetzo aber nur erst aus der Englischem Spra- // che ins Deutsche versetzt. [H.é.n.] 4° [4] lev.⁵

A nyomtatvány megjelenési helye és ideje ismeretlen, a wolfenbütteli könyvtár katalógusa 1680 körülre datálja. Ismeretes még egy 1682-es német és ugyanez évből egy svéd kiadás is.⁶ A jóslat szerzőjéről a British Library katalógusa is csak annyit tud, hogy John Thilord chesteri lelkész, egyéb életrajzi adataira nem tudtunk rábukkanni. Feltűnő azonban, hogy a német fordítás címében jelzett angol nyelvű kiadás nem található sem a British Library, sem a Library of Congress (Washington) katalógusában, de nem ismeri Wing angol kiadványokat feldolgozó bibliográfiája sem.⁷

A jóslat természetesen angliai központú, de megfigyeléseit egész Európára kiterjeszti. A csillagok járásából természeti katasztrófákra (földrengés, árvíz, üstökös megjelenése) éppúgy következtet, mint történeti eseményekre. Magyarországra két ízben utal, először az 1680-as évnél a magyarországi lázadókra: „Sonssten seyn, dieses Jahr, ausser Ungarn, allda die Rebellen viel Handel machen dürfften”. Minden évhez néhány verssor is tartozik, ilyen vers jósolja meg 1683-ra, hogy Thököly fejét a török koronával fogja ékesíteni:

Der Türck mit seinem Heer kömt auch nun anmarchiret,
Ausser Deutschland viel Leute mit sich gefangen führet,
Und den Graff Töckeli mit einer Krone zieret.

Magyar eseményekkel a jóslat a továbbiakban nem foglalkozik, de számunkra is érde-

⁴ CSEREI Mihály, *Erdély históriája (1661–1711)*. Kiad. BÁNKUTI Imre, Bp. 1983. 168.

⁵ Wolfenbüttel HAB Nx 28(2)

⁶ Wolfenbüttel HAB Nx 87(3), Ne Kapsel 1 (15), Ne 328

⁷ WING, Donald, *Short-title Catalogue of Books Printed in England, Scotland, Ireland, Wales and British America of English Books Printed in other Countries 1641–1700*. Vol. I–III. New York 1945–1951.

kes, amit a Habsburg-birodalom és a törökök jövőjéről mond. 1687-re francia sikert jósol a Habsburg császárság ellenében:

Wo bleibet nun des Käysers Recht?
Dem Habsburgischen Geschlecht?
Frankreich hat es unerlaubt
Ihm gantz listig weggeraubt.

A török dicsőség éppúgy nem tart sokáig, mint a francia. 1689-ben a csillagok különösen kellemetlen állása romlást hoz mindkét birodalomra, előbb azonban a török meghódítja egész Itáliát: „Gantz Italien wird der Türcke ohne grosse Mühe bekommen. Über Pariss und Constantinopel stehet ein grosses Unglück, sie werden beyde wie Sodom und Gomorra untergehen, weil gleiche Constellation im Himmel über sie stehet.” A jóslat 1692-ig folytatódik, amikor a tudós szerző a gonosz világnak véget jósol.

Noha John Thilord személyéről szinte semmit sem tudunk, jóslata Európa-szerte ismert lehetett. Erről tanúskodik az említett bécsi röplap Thököly szájába adott szövege mellett az is, hogy egy német csillagász külön kiadványban foglalkozik Thilord állításainak cáfolatával. Johann Heinrich Voigt stadei királyi matematikus 1683-ban több csillagászati munkát jelentetett meg. Közülük Thilorddal foglalkozik a következő:

Veranlassete // Frag und Antwort: // Was // Von des Englischen // Wahrsagers // Was // Von des Erweck- // ten Noae // Propheceyungen // zu halten sey. // In einem kurtzen Gespräch // vorgestellt // Von // Johann-Heinrich Voigt, // Königl: Sch: Math: // zu Stade. // In Verlegung des Autoris, 1683. 4° [7] lev.⁸

A beszélgetés két szereplője egy kereskedő és egy tudós asztrológus. A kereskedő olvasta az angol jövendőmondó könyvét, ezért az asztrológus megkísérli meggyőzni annak tudománytalanságáról és hamisságáról. Az első ellenérv a jóslás időpontját kérdőjelezi meg. Asztrológusunk szerint az *Englischer Wahrsager* 1680–81-ben nyomtatták, amikor a magyar lázongások már régen ismertek voltak. A kereskedő ugyan tud korábbi kiadásról is, de az asztrológus csak a szemének hisz. Második cáfoló érve is a magyar eseményekkel kapcsolatos, éppen Thököly el nem ért királyságával cáfolja Thilord jóslatát: „Dass der Thököly die Krone noch bey weiten nicht erreicht hat”.

Thököly nevének szereplése, a jóslat háromszori előfordulása (a bécsi röplapon, Thilord művében, Voigt cáfolatában) is azt bizonyítja, hogy Thököly királyi aspirációi meglehetősen széles körben foglalkoztatták az európai közvéleményt. A korabeli jóslatokat ismerve szükséges kiemelni, hogy itt konkrét személy, konkrét, évhez kötött történéseről van szó, ez pedig a felmérhetetlen mennyiségű XVII. századi asztrológiai irodalomban meglehetősen ritka. Az asztrológusok jóslataikat főleg természeti katasztrófák kevéssé időhöz kötött előrevetítésével fejtették ki, a történeti események megmaradnak az általánosságok szintjén. Jósltak háborúkat, lázongásokat, de az országok nevét gyakran homályban hagyták (inkább az égtájat nevezték meg), az pedig egészen ritka, hogy egy kortárs politikust név szerint is megemlítsenek. A Thökölyről szóló jóslatnak, mely angolnak mondja magát, bizonyára szerepe volt az angliai thökölysták propagandájában is, cáfolata pedig az osztrák érdekeket fejezte ki.⁹

Németh S. Katalin

⁸ Wolfenbüttel HAB Nx 28(3). — Magyar vonatkozású a kolligátum következő két darabja is: Nx 28(4): VOIGT, J.H.: *Der Lauff Grosser Veränderungen nach Orient, aus Verschiedener Cometen Bezeichnungen Astrologice vorgestellt...* 1683. A mű az 1664-es üstökösöket hasonlítja össze az 1682-es hatásával. Nx 28(5): Voigt, J.H.: *Die Wachsende-Blühende-Verwelckende Turkey. Sampt ihren Regenten und Käysern biss auff diese Zeit Historice und Astrologice Vorgestellt...* 1683. Benne a Romulidae Cannas... kezdetű vers.

⁹ A Thököly-felkelés nemzetközi visszhangjáról, elsősorban franciaországi és hollandiai források alapján: KÖPECZI Béla, „Magyarország a kereszténység ellensége.” *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben.* Bp. 1976. — Thököly angliai megítéléséről: KROPP Lajos, *Az angol thökölysták.* Száz, 1906., FEST Sándor, *Régi angol költemények Thökölyről.* Száz, 1912.